

Kan man ligge i et mentalt rum?

Om Lakoff, Fauconnier og den danske der-konstruktion

Jensen, Torben Juel

Published in:

NyS. Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori

DOI:

[10.7146/nys.v26i26-27.13411](https://doi.org/10.7146/nys.v26i26-27.13411)

Publication date:

2000

Document version

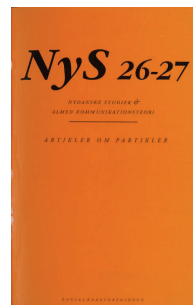
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Jensen, T. J. (2000). Kan man *ligge* i et mentalt rum? Om Lakoff, Fauconnier og den danske *der*-konstruktion. *NyS. Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori*, 26-27, 73-99. <https://doi.org/10.7146/nys.v26i26-27.13411>

NyS

Titel:	Kan man <i>ligge</i> i et mentalt rum
Forfatter:	Torben Juel Jensen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 26+27. <i>Artikler om partikler</i> , 2000, s. 73-99
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

KAN MAN LIGGE I ET MENTALT RUM?

Om Lakoff, Fauconnier og den danske *der*-konstruktion

AF TORBEN JUEL JENSEN

Traditionelt bruges betegnelsen *der*-konstruktion til at betegne sætninger som "der løber en hund i haven", hvor *der* er grammatisk subjekt og oftest optræder med udtalen *då*. *Der*-konstruktioner bliver normalt sat i forbindelse med sætninger med ubestemt subjekt, "en hund løber i haven", som på grund af en tendens i sproget til at undgå ubestemt subjekt bliver realiseret som *der*-konstruktioner ved, at subjektsvikaren *der* indsættes. Sætninger med adverbiet *der* (typisk med hovedtryk): "der går min mand" behandles skarpt adskilt herfra, og sammenhængen mellem de to betydninger, *der* kan optræde med, betragtes som er et rent sproghistorisk anliggende.

Denne grammatiske analysepraksis gør George Lakoff op med ud fra et kognitivt grammatisk synspunkt i sit case-study om "*There-Constructions*" i bogen *Women, Fire, and Dangerous Things* (1987). Lakoff fremfører her den kontroversielle påstand, at de to traditionelt skarpt adskilte konstruktionstyper, som han benævner henholdsvis eksistentielle og deiktiske *there*-konstruktioner, tilhører en og samme kategori af grammatiske konstruktioner. Denne kategori er ifølge Lakoff baseret på en central *idealized cognitive model*, som han kalder The Pointing-Out ICM. Den grundlæggende hypotese i Lakoffs argumentation vedrørende eksistentielle *there*-konstruktioner er her, at den eksistentielle *there*-konstruktion kan forklares som en subkategori baseret på den deiktiske *there*-konstruktion med det karakteristikum, at *there* i en eksistential konstruktion henviser til et *mentalt rum*.

I denne artikel vil jeg undersøge disse påstande nærmere. Lakoff henviser i case-study'et til Gilles Fauconniers teori om *mental spaces*, men er meget lidt eksplicit med hensyn til, hvordan *there*-konstruktioner helt præcis skal inkorporeres i denne teori. Termen mentalt rum bruges desuden i en væsentligt snævrere betydning hos Lakoff end hos Fauconnier. I artiklen vil jeg derfor forsøge at eksplicitere grundlaget for Lakoffs argu-

mentation i forhold til mental space-teorien. Her vil jeg for egen regning foreslå, at *there* i eksistentielle konstruktioner analyseres som en *space builder*, der henviser til et "eksistentielt rum".

Herefter vil jeg se på Lakoffs påstande vedrørende motivationen for den engelske *there*-konstruktions form i forhold til den danske *der*-konstruktion. I denne sammenligning støtter jeg mig i høj grad til Lars Brinks omfattende state of the art-artikel om *der*-konstruktionen, som samtidig repræsenterer en traditionel tilgang til emnet (Brink 1997). Det viser sig her, at meget af det, Lakoff for engelsk grammatiks vedkommende fremstiller som en naturlig følge af, at konstruktionen henviser til et mentalt rum, ikke gælder for dansk grammatik. Derfor vil jeg forsøge at opridse de vigtigste problemer og perspektiver ved at overføre Lakoffs forklaringer af *there*-konstruktionens grammatiske form til beskrivelsen af danske *der*-konstruktioner.

Jeg vil med denne artikel forfægte den påstand, at Lakoffs teori, på trods af visse alvorlige skønhedsfejl, kan bruges til at belyse yderst interessante sammenhænge mellem funktion, semantik og grammatisk form af den danske *der*-konstruktion. Teorien om mentale rum kan efter min mening være et frugtbart udgangspunkt for en analyse af "eksistenskravet" i eksistentielle *der*-konstruktioner – hvis man ikke er alt for fundamentalistisk i sin omgang med Fauconniers teori.

LAKOFFS CASESTUDY OM *THERE*-KONSTRUKTIONER

Lakoff vil med sit case-study om *there*-konstruktioner præsentere en tilgang til grammatik, der i modsætning til "traditionel" grammatik – her først og fremmest generativt funderet grammatik – baseres på de resultater, der er fremkommet inden for den forskningsgren, der er blevet kaldt *cognitive science*, og som Lakoff redegør for (sin udlægning af) i *Women, Fire and Dangerous Things*. Lakoffs postulat er, at sproget er en del af vores generelle kognitive apparat, og at lingvistiske kategorier, som de fremstår bl.a. i grammatikken, derfor må være af samme type som andre kategorier i det konceptuelle system, vi som mennesker strukturerer vores erfaring af virkeligheden med.

En hovedtanke bag denne "kognitive grammatik" er, at der eksisterer en intim sammenhæng mellem form og indhold af *grammatiske konstruktioner*. En grammatisk konstruktion er for Lakoff en parring af en kognitiv

model og en lingvistisk form, hvor den lingvistiske form er *motiveret* af betydningen (den kognitive model). Derfor vil Lakoff vise, at *there*-konstruktionen som syntaktisk fænomen kan forklares ved at tage semantiske og pragmatiske aspekter i betragtning.

Lakoff mener, at grammatikken skal ses som ét stort system af *radiale*¹ kategoridannelser, hvor subkategorierne udgøres af de enkelte grammatiske konstruktioner som eksempelvis *there*-konstruktionerne. Centrale (prototypiske) subkategorier er forbundet med non-centrale via det, Lakoff kalder *based on*-relationer, og som konstitueres af semantiske og pragmatiske relationer, herunder metaforiske og metonymiske modeller og sammenlægninger af forskellige *ICM*'er (Idealized Cognitive Models²). En enkelt sådan gruppe bestående af centrale og non-centrale subkategorier med indbyrdes forbindelser kalder Lakoff en *økologisk placering* i det samlede grammatiske system.

Hovedantagelsen, der ligger bag Lakoffs metode i case-study'et, er, at et naturligt sprog som helhed er konstrueret på en måde, der maksimerer motivationen og dermed *redundansen* i systemet. Redundansen gør det lettere for sprogbrugeren at lære sproget og opstår ved, at formen af nye grammatiske konstruktioner, der opstår i sproget, ikke er tilfældig. Derimod er de nye konstruktioner motiveret af allerede eksisterende strukturer. Dette fænomen gør det muligt for grammatikeren at foretage, hvad Lakoff kalder *restricted predictions*:

...central principles are used to characterize redundancies in the following way: Any property of a noncentral category that can be predicted by *central principles* from a specification of *minimal differences* [*minimal difference* er den uforudsigelige forskel, der adskiller en noncentral kategori fra *based on*-kategorien] is *redundant*. Such prediction will be referred to as 'restricted prediction', since it is prediction restricted to a given ecological location (Lakoff 1987:492).

Formålet med Lakoffs case-study er at vise i praksis, hvorledes den lingvistiske form af en konstruktion (*there*-konstruktionen) følger af dens betydning samt centrale principper, der definerer prototypiske tilfælde af sammenkædning af form og indhold i sproget som helhed.

Lakoff mener, at *there*-konstruktioner bygger på en eksperientiel *gestalt*: the Pointing-Out ICM. At denne ICM er en gestalt betyder, at den som helhed er psykologisk simple end dens dele. Lakoff beskriver Pointing-Out ICM'en således:

It is assumed as a background that some entity exists and is present at some location in the speaker's visual field, that the speaker is directing his attention to it, and that the hearer is interested in its whereabouts but does not have his attention focused on it and may not even know that it is present. The speaker then directs the hearer's attention to the location of the entity (perhaps accompanied by a pointing gesture) and brings it to the hearer's attention that the entity is at the specified location (Lakoff 1987:490).

Ud fra denne ICM, der konstituerer det centrale kognitive indhold i *there*-konstruktionen, "forudsiger" Lakoff den deiktiske *there*-konstruktions form, som prototypisk manifesteres af sætninger som "there is Harry with the red jacket on". Denne grammatiske konstruktion benævner Lakoff *The Central Deictic*.

Den centrale deiktiske konstruktion er ifølge Lakoff centrum for en større radial kategori med mange non-centrale medlemmer – konstruktioner baseret på den prototypiske deiktiske *there*-konstruktion, men afvigende fra denne ved en minimal difference. Den mest prominente af disse er den *eksistentielle there*-konstruktion, som prototypisk repræsenteres af sætninger som "there's a masked man outside". Lakoff forklarer den eksistentielle *there*-konstruktion som en non-central konstruktion baseret på Den centrale deiktiske konstruktion defineret ved den minimal difference, at første element (*there*) angiver et *mentalt rum* i stedet for en specifik lokalisering. Det er Lakoffs påstand, at denne ene forskel motiverer alle øvrige forskelle mellem den deiktiske og den eksistentielle *there*-konstruktion, og han forklarer ved et antal restricted predictions motiveringen for formen af Den centrale eksistentielle *there*-konstruktion, som den fremstår i nedenstående formelle repræsentation:

The Central Existential

Based on: The Central Deictic

Parameters of Meaning

Semantic Elements

- 1': a mental space
- 2': a predicate locating an entity in a mental space
- 3': an entity
- 4': a noninherent predicate
- 0': a proposition, 2'(3',1')
- 0': a proposition, 4'(3')
- S: speaker
- H: hearer

Function

To focus H's awareness on 3'

Parameters of Form

Syntactic Elements

- 0: a clause, with parts 1,2,3,4
- 1: noun phrase
- 2: verb
- 3: noun phrase
- 4*: VP/2 [* angiver, at elementet er iterativt. VP/2: verb phrase minus 2]

Lexical Conditions

- 1 = *there*
- 2 = *be*

Syntactic Conditions

- S-1: 1 is first
- S-3: 2 precedes 3
- S-4: 4 is optional
- S-5: 4 is last
- S-6: 1 is subject of 0
- S-7: 3 is subject of <0;3,4>
- S-8: number (1) agrees with number (3); optional if 1 governs contraction

Phonological Conditions

- 1 is unstressed (Lakoff 1987:552)

Efter dette resume af Lakoffs analyse af den engelske *there*-konstruktion vil jeg i det følgende afsnit se kritisk på Lakoffs påstande vedrørende den eksistentielle *there*-konstruktion. Jeg vil her først og fremmest behandle Lakoffs fremstilling af den minimal difference, der konstituerer konstruktionen som subkategori: påstanden om at *there* henviser til et mentalt rum.

DER-KONSTRUKTIONER OG TEORIEN OM MENTAL SPACES

Hovedantagelsen bag Lakoffs argumentation i analysen af den eksistentielle *there*-konstruktion er som nævnt, at det eksistentielle *there* udpeger et mentalt rum:

I propose that existential *there* designates a mental space in which a conceptual entity is to be located. A mental space is, however, not a location; it is a medium in which there are many locations. Entities are, of course, located in spaces – at some location or other (Lakoff 1987:542).

Lakoff henviser i sit case-study flere gange til Fauconniers teori om *mental spaces* i bogen af samme navn (Fauconnier 1994), og denne teori kommer herved til at stå som en art hjemmel i Lakoffs argumentation; men Lakoff anvender i sin undersøgelse teorien på en meget lidt ekspliciteret måde. Det er derfor svært at følge, hvordan Lakoff præcist mener, at påstande om det eksistentielle *there* skal indplaceres i den kontekst, mental space-teori- en udgør. Det er af samme grund vanskeligt at gennemskue hvilke dele af Lakoffs påstande, der er i umiddelbar overensstemmelse med Fauconniers teori og hvilke dele, der står helt for Lakoffs egen regning. Derfor vil jeg i det følgende undersøge, hvad det kan implicere, når Lakoff på ovennævnte måde henviser til Fauconniers teori, altså hvilke af Fauconniers begreber Lakoff implicit benytter i sin redegørelse.

Fauconnier definerer mentale rum således:

I introduce the notion of mental spaces, constructs distinct from linguistic structures but built up in any discourse according to guidelines provided by linguistic expressions. In the model, mental spaces will be presented as structured, incrementable sets – that is, sets with elements (a, b, c,...) and relations holding between them (R_{1ab} , R_{2a} , R_{3cbf} ,...), such that new elements can be added to them and new relations established between their elements (Fauconnier 1994:16).

Sproglige udtryk, der opretter et nyt mentalt rum eller refererer til et allerede introduceret rum, benævnes *space-builders* og kan konstitueres af præpositionsforbindelser (*i 1980, på billedet, i virkeligheden* o.l.), konjunktioner (*hvis A så*), adverbier (*muligvis, sandsynligvis* o.l.) og bestemte subjekt-verbum kombinationer (*Peter tror, Lakoff hævder* o.l.).

Elementerne i en diskurs' forskellige mentale rum er forbundet med hinanden via det, Fauconnier kalder pragmatiske funktioner eller *connectors*. Disse connectorer, som Fauconnier selv foreslår kan være dele af ICM'er, knytter af psykologiske, kulturelle eller logiske grunde væsensforskellige objekter sammen og gør det muligt at referere til et element, *target*, i et mentalt rum via en henvisning til et element, *trigger*, i et andet mentalt rum, hvis de to elementer er knyttet til hinanden med en connector. Dette fænomen benævnes af Fauconnier *Identification (ID) Principle* (Fauconnier 1994:3ff.). ID muliggør således sætningen: "I 'Nattevagten' er Ulf Pilgaard morder", fordi Pilgaard er knyttet til den rolle, han spiller i filmen, via en etableret pragmatisk funktion, som forbinder skuespillere af kød og blod med de karakterer, de spiller i dramaer.

Når et mentalt rum *M* etableres, inkluderes det altid i et andet rum, dets *parent space M'*. Dette kan enten gøres helt eksplicit ved syntaktisk indledning af de to *space builders* for *M'* og *M*: "Peter håber(*SB_{M'}*)", at Pia tror(*SB_M*) han er klog" eller sluttes pragmatisk ud fra den forudgående diskurs. Hvis intet *parent space* specificeres for et rum, sluttes det, at *R* (*speakers reality*) er *parent space*. Det er værd at bemærke, at den "virkelighed", der her omtales, i sig selv er en mental repræsentation. *R* vil altid være til stede som det "yderste", altomfattende mentale rum i en diskurs.

Af speciel interesse i forbindelse med eksistentielle konstruktioner er Fauconniers redegørelse for, hvordan nye elementer introduceres i et mentalt rum. Her er den *ubestemte artikel* af afgørende betydning som det sproglige virkemiddel, der mest eksplicit introducerer et nyt element i et rum (Fauconnier 1994:20).

Fauconnier arbejder med et formalistisk og forholdsvis omfattende begrebsapparat til beskrivelse af de sproglige mekanismer omkring oprettelsen af og referencer imellem mentale rum. I betragtning af, at Lakoff eksplicit lægger Fauconniers teori til grund for sin undersøgelse af eksistentielle *there*-konstruktioner, er det derfor bemærkelsesværdigt, at så få af Fauconniers begreber og funktioner går igen i Lakoffs argumentation. Tilsyneladende går kun begrebet *mental space* og funktionen af den ubestemte artikel ("to set up a conceptual entity in a mental space" (Lakoff 1987: 543)) igen hos Lakoff.

Hvad mener Lakoff præcist, når han skriver, at *there* angiver (*designates*, se ovenstående citat) et mentalt rum? Mest oplagt må det være at henføre *there* til den gruppe af sproglige udtryk, Fauconnier kalder *space builders*; men som jeg vil uddybe nærmere i det følgende, adskiller *there*-konstruktioner sig på flere måder fra de *space builders* og typer af mentale rum, Fauconnier behandler i sin fremstilling. *There* kan således ikke uden videre indplaceres i *mental space*-teorien, og det er derfor beklageligt, at Lakoff er så lidt eksplicit i sin brug af den.

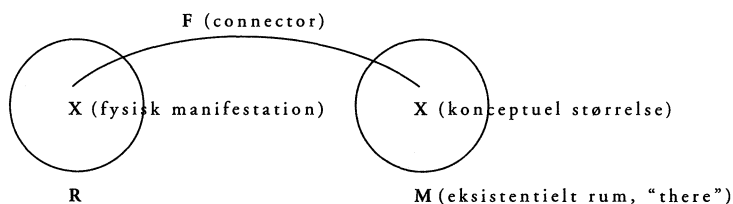
Hvis *there* er en *space builder*, må en eksistential *there*-konstruktion skabe eller referere til et bestemt mentalt rum, i hvilket der befinder sig størrelser med indbyrdes relationer. Der må desuden eksistere pragmatiske funktioner, som forbinder disse elementer med elementer i et *parent space*. Lakoff skriver om naturen af dette rum: "The existential is generally concerned with conceptual existence, which may or may not coincide with 'real' physical existence" (Lakoff 1987:543). Det element, der introduceres med *there*-konstruktionens ubestemte nominalfrase, prædiceres altså som

eksisterende i et bestemt "konceptuelt" orienteret mentalt rum. I fravær af eventuelle ekstra space builders må det efter min overbevisning antages, at R, talerens opfattelse af virkeligheden, er parent space til dette rum.

Lakoff er imidlertid meget uklar med hensyn til, hvordan det omtalte mentale rum skal forstås i forhold til en diskurs' samlede struktur af mentale rum. Han skriver blot, at eksistentielle konstruktioner uden *modifiers* (som svarer til det, Fauconnier ville kalde space builders) "are concerned with real-world existence" (Lakoff 1987:543). Lakoff drager dog efterfølgende alle sine konklusioner vedrørende den eksistentielle *there*-konstruktion på baggrund af, at det eksistentielle *there* i modsætning til det deiktiske *there* henviser til et "mentalt rum". Derfor mener jeg, at dette mentale rum nødvendigvis må være adskilt fra og af en anden natur end R (eller et andet tilsvarende "virkelighedsorienteret" parent space). Ellers ville eksistentielle *there*-konstruktioner jo ikke adskille sig fra alle andre sætninger, idet enhver ytring ifølge Fauconnier altid skal forstås med et bestemt mentalt rum som baggrund. I det følgende vil jeg på denne baggrund for egen regning komme med et forslag til indarbejdelse af eksistentielle *there*-konstruktioner i teorien om mentale rum.

Hvis eksistentielt *there* i modsætning til deiktisk *there* er en space builder, må ordet etablere eller henviser til et mental rum M i hvilket det gælder, at x, det element der introduceres med det ubestemte subjekt, *eksisterer*. Parent space er R med mindre andet angives pragmatisk eller syntaktisk. Elementerne i M og R må så være forbundet med hinanden via en connector, F, som vel i dette tilfælde må være denne, at *eksisterende forestillingsmæssige størrelser har en fysisk manifestation i virkeligheden*.³ Med Fauconniers skematisering vil jeg foreslå følgende illustration:

FIGUR 1

Når en taler benytter sig af en eksistentiel *there*-konstruktion, henvises der altså til et bestemt minimalistisk rum. Dette dimensionsløse "eksistentielle rum" bevirker, at det altdominerende fokus i sætningen ligger på, at sætningens ubestemte subjekt *eksisterer*. Det er ikke afgørende, hvordan dette element befinder sig i rummet, eller om det eventuelt bevæger sig, men at det findes. Som Lars Brink udtrykker det, gælder det for eksistentialudsagn, at "de hævder, hvad der i alle andre verber ligger forudsat, og er tømt for resten" (Brink 1997:32). Via "eksistens-connectoren" forbindes denne konceptuelle størrelse så med en genpart, med en fysisk manifestation i "virkeligheden", hvor *hvor*, *hvordan* og *hvorledes* bliver relevant igen.

Lakoff bruger i sin analyse den generelle term mentalt rum til beskrivelse af det rum, *there* henviser til, og han hævder som en selvfølge, at verber, der udtrykker orientering i fysisk rum, og verber, der udtrykker bevægelse gennem fysisk rum, generelt ikke kan forekomme i mentale rum (Lakoff 1987: 544 og 550). Dette kan der ikke findes belæg for hos Fauconnier, og i øvrigt mener jeg, at det er forkert. I sætningerne "På billedet sidder Per på en stol" og "Peter tror at Else løber til bageren" forekommer verberne *sidde* og *løber*, der utvetydigt udtrykker henholdsvis orientering i og bevægelse gennem fysisk rum, uden problemer som prædikater om størrelser i mentale rum skabt af spacebuilderne *på billedet* og *Peter tror*. Mentale rum er med andre ord ikke nødvendigvis dimensionsløse. Lakoff bruger, uden at gøre opmærksom på det, termen mentalt rum i en langt snævrere betydning end den, Fauconnier arbejder med. Hvis Lakoffs påstande skal kunne give mening, må den generelle term mentalt rum udskiftes med en nærmere specificering svarende til den, jeg har foreslået med termen "eksistentielt rum".

Den type af mentalt rum, jeg har indført med det eksistentielle rum, svarer ikke umiddelbart til nogle af de mentale rum, Fauconnier behandler (*mental image*, *image*, *drama*, *time*, *space*, *hypothetical*, *counterfactual* m.fl.). Dette viser sig først og fremmest ved den ekstreme minimalisme, som medfører, at der ligger langt flere semantiske restriktioner på de prædikater, som kan knyttes til elementer i dette rum – kun betydninger synonyme med det eksistentielle *være* tillades.⁴

Fauconnier berører flygtigt emnet *eksistens* ved sin behandling af det, han kalder *transspatiale operatore*: verber der opererer mellem flere mentale rum. Her nævner han blandt andet verbet *exist* som eksempel på verber, som starter med et element i et rum, M, som de sætter en genpart op for i et andet rum, M'. Sætningen: "Pegasus exists (in reality)" opstiller således en genpart til Pegasus fra det mytologiske rum M i rummet M' (eller R)

(Fauconnier 1994:148). Dette må også være funktionen af verbet i en *there*-konstruktion: til et element, den ubestemte nominalfrase, i "eksistensrummet" M opstilles en genpart i R. Billedet ved *there*-konstruktioner kompliceres dog af, at *there*-konstruktionen jo som allerede nævnt samtidig *introducerer* elementet i M.

Trods de ovennævnte vanskeligheder ved inkorporering af *there*-konstruktioner i Fauconniers teori om mental spaces er det min pointe, at en analyse svarende til den, jeg har opridset, er nødvendig, hvis Lakoffs brug af mental space-teorien skal give mening. For at kunne bruges i forbindelse med *there*, må begrebet mentalt rum udvides i forhold til Fauconniers fremstilling i *Mental Spaces* for at kunne dække rum med så snævre og abstrakte semantiske specifikationer som "det eksistentielle rum". Til gengæld mener jeg, at analysen af *there* som space builder giver en utroligt spændende indfaldsvinkel til beskrivelsen af, hvad *there*-konstruktioner bruges til i en diskurs: at åbne et bestemt "eksistentielt" domæne, som strukturerer information omkring eksistens.

Hvis denne teori holder for engelsk grammatiks vedkommende, må det være oplagt at antage, at den også i et vist omfang kan sige noget om den danske *der*-konstruktion, som jo minder meget om *there*-konstruktionen. I det følgende afsnit vil jeg derfor se på den danske *der*-konstruktion i lyset af teorien om det eksistentielle mentale rum.

LAKOFFS "FORUDSIGELSER"

OG DEN DANSKE *DER*-KONSTRUKTION

Formålet med foregående afsnit var at undersøge det eksplicitte og implicitte grundlag for Lakoffs hypotese om det eksistentielle *there*: mental space-teorien, som Lakoff bruger som en vigtig del af hjemmelen i sin argumentation. Resten af artiklen vil mere direkte behandle Lakoffs påstande vedrørende motivationen for *there*-konstruktionens grammatiske form. Hvorvidt kan Lakoffs *restricted predictions* vedrørende Den centrale eksistentielle konstruktion overføres til dansk?

HER KONTRA DER

I engelsk kan *here* ikke optræde i Den centrale eksistentielle konstruktion. Det eksistentielle *there* kontrasterer altså i modsætning til det deiktiske *there* ikke med *here*. Grunden hertil er ifølge Lakoff: "it [eksistentielt *there*]

does not designate a location and therefore cannot contrast with another location" (Lakoff 1987:544).

På dansk *er* eksistentielle konstruktioner med *her* imidlertid mulige, om end de er mindre frekvente end de tilsvarende *der*-konstruktioner. Følgende sætninger skulle være utvetydige eksempler på sådanne *her*-konstruktioner: "Her er mange mennesker", "Her er vist et skænderi i gang". Lakoffs forklaring af motivationen for den engelske konstruktions form holder altså ikke for dansk grammatiks vedkommende. Eksistentielt *der* bærer på dansk åbenbart så meget af "placerings"-betydningen fra det deiktiske adverbielle *der* med sig, at det rent faktisk kontrasterer med *her*.

Dette medfører dog ikke nødvendigvis, at man må opgive tanken om, at *der* i eksistentielle sætninger henviser til et mentalt rum og ikke til en lokalisering. En mulighed kunne jo være, at *her* i eksistentielle sætninger også er en space builder.

I artiklen "Alternate Grounds in the interpretation of Deictic Expressions" foreslår Jo Rubba på baggrund af Ronald Langackers kognitive grammatik, at en diskurs' *Ground*⁵ – deltagernes opfattelse af samtalsituationen – skal opfattes som et mentalt rum i forhold til hvilket andre elementer bedømmes som enten proximale eller distale. Med hensyn til lokalisering bruges det deiktiske udtryk *here* normalt om den aktuelle samtalsituations lokalisering, mens *there* angiver lokaliseringer uden for *Ground*. Hvis dette overføres på det eksistentielle *der* og *her*, kunne man foreslå, at *her* henviser til *Ground* som baggrund for den størrelse, der introduceres med konstruktionens nominalfrase, mens *der* henviser til et mentalt rum, der af taleren ikke opfattes som inkluderet i *Ground*.

Med andre ord: I eksistentielle konstruktioner føres de deiktiske betydninger af *her* og *der* med på den måde, at *her* som space builder indikerer, at den talende befinder sig *i* det mentale rum, der henvises til med space builderen. Eller måske nærmere i dets parent space: det rum i hvilket der opsættes en genpart til elementet i "det eksistentielle rum". *Der* indikerer omvendt, at taleren *ikke* befinder sig i dette rum⁶. Dette kan illustreres af sætningerne "her er en hest i stalden" versus "der er en hest i stalden", hvor taleren i den første sætning i modsætning til i den sidste befinder sig *i* det rum, der sættes op af space builderen *i stalden*.

Som følge af muligheden for at kontrastere *der* med *her* i danske eksistentielle konstruktioner kan en anden af Lakoffs forudsigelser, at *there* ikke kan bære tryk som følge af, at der henvises til et mentalt rum (Lakoff

1987:544) heller ikke bruges i beskrivelsen af dansk grammatik. På dansk er tryk på *der* muligt også i eksistentielle konstruktioner: "(i Kina) 'der er mange mennesker". Det ekstraordinære hovedtryk på *der* i eksempelsætningen kan forklares som et *sammenligningstryk*. Sætningen sammenlignes implicit med baggrundssætningen "her er mange mennesker", og for at tydeliggøre dette lægger taleren hovedtryk på sammenligningspunktet, altså på kontrasten mellem *her*, hvor taleren befinder sig, og *der*, hvor der er mange mennesker.

Med hensyn til kontrasten mellem *her* og *der* adskiller dansk grammatik sig altså fra engelsk grammatik på den måde, at *her* har samme mulighed for anvendelse som *space builder* i eksistentielle konstruktioner som *der*. Dette er en speciel udvikling i dansk i forhold til engelsk grammatik, hvorfor Lakoff naturligvis ikke tager højde for dette i sin forklaring af motivationen for den engelske konstruktions form. Lakoff kalder selv sin analyse et *case study* af den engelske *there*-konstruktion og hævder således ikke, at hans teori har almensproglig generalitet. Man kan følgelig ikke bebrejde Lakoff, at hans forudsigelser ikke stemmer overens med dansk grammatik. Således må man blot konstatere, at den tilsyneladende samme motivation, nemlig at et "stedsadverbium" skal bruges til henvise til et mentalt rum, ikke giver sig udslag i samme udvikling af den grammatiske konstruktion i dansk og engelsk grammatik – eller i hvert fald ikke har gjort det endnu.

VERBET I DER-KONSTRUKTIONEN – EKSISTENSKRAVET

Den største konflikt mellem dansk grammatik og Lakoffs forudsigelser for engelsk grammatik viser sig efter min mening ved forudsigelserne vedrørende konstruktionens verbum. Lakoff slår nemlig fast, at kun verbet *be* er tilladt i Den centrale eksistentielle konstruktion. Basic-level⁷-placeringsverber som *sit*, *stand* og *lie* og bevægelsesverber som *go* og *come* kan ikke optræde i Den centrale eksistentielle konstruktion (disse verber er derimod mulige i Den centrale deiktiske konstruktion). Motivationen herfor er ifølge Lakoff, at disse verber betegner henholdsvis placering i og bevægelse gennem *fysisk* rum og derfor ikke kan anvendes i forbindelse med mentale rum (Lakoff 1987:544 og 550).

Når man sammenligner med dansk viser det sig imidlertid, at såvel basic-level-placeringsverberne *sidde*, *stå* og *ligge* som bevægelsesverberne *gå* og *komme* (samt basic-level-bevægelsesverber som *flyve*, *kravle*, *hoppe*,

gå osv.) uden problemer og helt umarkeret kan optræde i *der*-konstruktioner.

Med hensyn til placeringsverberne er basic-level-verber højfrekvente i danske *der*-konstruktioner. Eksempelvis vil sætninger som “*der står* en vase på bordet” og “*der ligger* en pølse på køkkenbordet” umarkeret optræde i dansk. Dette gælder i øvrigt ikke kun for *der*-konstruktioner, men er et generelt fænomen ved eksistentielle konstruktioner i dansk. Som Erik Hansen har beskrevet det i artiklen “Stå, sidde, ligge”, gælder der i dansk ganske bestemte regler for, hvornår disse placeringsverber bruges (Hansen 1974). Fælles for placeringsverberne i *der*-konstruktioner er det, at deres centrale indhold er eksistentielt: de udtrykker, at noget befinder sig/er til stede et sted. De kunne, som det sker i engelsk, derfor udskiftes med verbet *være*.

Også basic-level bevægelsesverber er som nævnt mulige i danske *der*-konstruktioner: “*der løber* en fremmed hund rundt i haven!”, “*der kravler* en snegl på bladet”. Brink skriver om fænomenet:

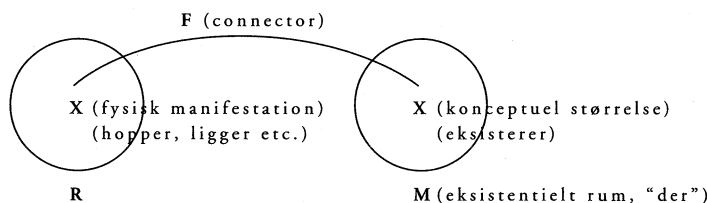
Eksistenskravet i sætninger som *der står/går/løber/render/sidder/ligger/hænger en mand i haven* er semantisk interessant. De meddeler klart nok noget eksistentielt – en mand befinder sig der – og det er det væsentlige i meddelelsen (der til mange sprog må oversættes med verbet for ‘være’), men samtidig er der jo en non-eksistentiel tilkendegivelse af subjektets ‘gangart’, som også skal være sand for, at hele sætningen bliver sand. Det synes mig derfor, at man her må indføre et skel mellem hovedbudskab og underordnet budskab, som jeg ikke kender gode paralleller til andetstedsfra (Brink 1997:38).

For såvel placeringsverberne som for bevægelsesverberne i *der*-konstruktioner gælder det altså, at der ud over det overordnede eksistensprædikat føjes en oplysning om placering i forhold til egen akse eller en beskrivelse af bevægelse til det element, *der*-konstruktionens nominalfrase refererer til.

Det skal naturligvis bemærkes, at de omtalte bevægelses- og placeringsverber kun er tilladte i *der*-konstruktioner, såfremt de optræder med eksistentiel betydning. Hvis verbets ikke-eksistentielle “procesbeskrivende” betydning er den vigtigste i den pågældende ytring, er *der*-konstruktion umulig: “**der sidder* en mand ned”, “**der løber* en mand en tur i haven”.

I øvrigt er også visse andre verber tilladte i *der*-konstruktioner. Det drejer sig om verber, der beskriver, at noget forsvinder eller opstår i forhold til et givet mentalt rum (begynder eller ophører med at eksistere): “*der (af)går* et tog klokken 17”, “*der dør* 350 mennesker i trafikken hvert år”.

Ovennævnte verber udgør et problem i forhold til påstanden om, at det eksistentielle *der* henviser til det "eksistentielle rum", som jeg tidligere har defineret. En løsning kunne dog være at henføre det ikke-eksistentielle (del)prædikat til den eksisterende størrelses genpart i den fysiske virkelighed, som taleren forstår den:

FIGUR 2

En anden mulighed var naturligvis at ændre definitionen af det eksistentielle rum således, at placerings- og bevægelsesverber m.fl. tillades. Dette vil dog for det første komplicere definitionen betydeligt, og for det andet ville det ikke kunne redegøre for grunden til, at disse verber (i visse tilfælde) er tilladte i konstruktionen: at deres primære prædikat er eksistens.

På dansk kan *der* også optræde i non-eksistentielle sætninger, såfremt sætningen er i passiv: "der blev råbt mange børn op i klassen", "der blev prygllet nogle soldater henne på landevejen". Brink, fra hvem de to ovenstående eksempler stammer, foreslår, at "det må være de sønordiske *der*-passiver uden subjekt, men med underforstået ubestemt subjekt, der har banet vejen for de non-eksistentielle passive *der*-sætninger med ubestemt subjekt" (Brink 1997:35). Non-eksistentielle *der*-passiver byder i høj grad på vanskeligheder i forhold til "det eksistentielle rum". En forklaring af, at sådanne konstruktioner kan accepteres, kan måske søges i en udflyden af forskellen mellem eksistentielle og non-eksistentielle prædikater, der sker i passivsætninger som følge af agens-udeladelsen (jf. Brink 1997:35). Non-eksistentielle *der*-passiver må henføres til en noncentral subkategori af *der*-konstruktioner. Jeg vil senere vende tilbage både til dette og til de omtalte subjektløse *der*-konstruktioner.

I Lakoffs definition af Den centrale eksistentielle konstruktion indgår der ikke noget direkte krav om, at sætningen skal være eksistential (!). Som

nævnt mener jeg dog, at Lakoff alligevel indirekte arbejder med et eksistenskrav via det "mentale rum", som i Lakoffs fortolkning kun tillader verbet *be* på det finitte verbums plads i *there*-konstruktionen. Med hensyn til verbet i en *there*-konstruktion forsimples engelsk grammatik opstillingen af Den centrale eksistentielle konstruktion en hel del, idet passiv jo på engelsk udtrykkes perifrastisk ved hjælp af verbet *be*. Det egentlige, infinitte, verbum placeres i engelske passive *there*-konstruktioner *bagsætningens* nominalfrase i det, Lakoff kalder konstruktionens *final phrase*: "There wasn't any money stolen". I final phrase tillades i øvrigt ved *there*-kløvning et bredt spektrum af leksikalske elementer på det infinitte verbals plads, eksempelvis "there's a boy *running away*" (Lakoff 1987:549). Lakoff slipper således kun udenom problemet med *there*-konstruktioner med et non-eksistentielt indhold, fordi han vælger udelukkende at se på det leksikalske materiale på det finitte verbums plads og ikke på hele sætningens betydning.

Som nævnt har dansk et langt større paradigme af leksikalske elementer, som umarkeret kan indtage verbets plads i en eksistentiel *der*-konstruktion, i forhold til engelsk, der *stort set* kun har *be*. Derfor vil en dansk redegørelse for konstruktionen være nødt til at opstille semantiske kriterier for, hvilke leksikalske elementer, der kan optræde på verbets plads, mens Lakoff nøjes med at konstatere, at kun verbet *be* tillades. Forskellen mellem dansk og engelsk grammatik kan med den kognitive semantiks terminologi beskrives som en forskel i specifikationen af kategoriseringsniveau for verbet: engelsk tillader i vidt omfang kun det mest generelle verbum fra det allerhøjeste kategoriseringsniveau indenfor gruppen af verber, der kan udtrykke placering/tilstedeværelse, mens den danske *der*-konstruktion tillader (og foretrækker) langt mere specifikke verber – ofte fra basic-level-kategoriseringsniveauet. Jeg mener dog, at der kan sættes spørgsmålstejn ved, om engelsk har et helt så strengt leksikalsk krav til det finitte verbum, som Lakoff hævder. M. A. K. Halliday opstiller således i sin redegørelse for sætninger, der beskriver "eksistentielle processer", et langt større paradigme af verber, som kan udfylde det finitte verbums plads i en *there*-konstruktion. Det drejer sig blandt andet om verber som *sit*, *stand* og *lie*.⁸

Engelsk må således i et vist omfang have samme mulighed som dansk for et underordnet ikke-eksistentielt prædikat i forbindelse med eksistentielle konstruktioner som dansk. Lakoff anerkender da også, at andre verber end *be* er mulige i *there*-konstruktioner; men da han som nævnt nægter alle andre verber end *be* mulighed for at optræde i forbindelse med det mentale

rum, som er involveret i Den centrale eksistentielle konstruktion, kategoriserer han *there*-konstruktioner med andre verber end *be* i en non-central konstruktionstype. Denne subkategori af *there*-konstruktioner involverer ifølge Lakoff et andet mentalt rum end det, der er involveret i Den centrale eksistentielle konstruktion. Den teori stiller jeg mig kritisk overfor (jeg vil senere vende tilbage til dette), og den kan efter min mening under alle omstændigheder ikke anvendes i beskrivelsen af dansk grammatik. Det skyldes, at *der*-konstruktioner med bevægelses- og placeringsverber ikke generelt kan siges at være mindre prototypiske (og dermed mere markerede) end *der*-konstruktioner med *være* som finit verbum.

DER-KONSTRUKTIONENS "FUNKTIONELLE BETINGELSE"

Det mest centrale punkt for Lakoffs opstilling af Den centrale eksistentielle konstruktion som baseret på Den centrale deiktiske konstruktion er efter min mening den fælles egenskab, Lakoff udtrykker således:

The central existential construction has the same functional condition as the central deictic, namely, to focus the hearer's awareness on the referent of the noun phrase (Lakoff 1987:545).

Dette må siges at kunne diskuteres for dansk grammatiks vedkommende, idet *der* også på dette punkt har videre anvendelsesmuligheder end engelsk *there*. Således kan *der* optræde i sætninger uden nominalfrase: "der bages", "i kvæld blev der banket på helvedes port", "der lugter", "der er køligt i skyggen". Dette kan ikke forenes med Lakoffs definition af den funktionelle betingelse. Subjektløse *der*-sætninger tilhører ikke Den centrale eksistentielle konstruktion, idet de ikke via en nominalfrase refererer til en størrelse, som taleren ønsker at henlede modtagerens opmærksomhed på.

Dette behøver dog ikke at indebære, at Lakoffs teori kommer til kort over for dansk grammatik, for teorien om radiale kategorier åbner som nævnt mulighed for non-centrale konstruktioner, som på ét område, ved en minimal difference, afviger fra den centrale konstruktion. Subjektløse *der*-konstruktioner må siges at udgøre en sådan subkategori af eksistentielle *der*-konstruktioner.

Hvis subjektløse *der*-konstruktioner alligevel skal sættes i forbindelse med Lakoffs funktionelle betingelse for dermed at legitimere, at man

betrakter dem som baseret på Den centrale eksistentielle konstruktion, kan det for mig at se gøres på to måder: En mulighed er at opspore et underforstået ubestemt subjekt i sætningerne. Brink indfører rent faktisk et sådant underforstået ubestemt subjekt i *der*-passiver uden subjekt: "Der bages (brød)", "Der jages (sturvildt) i skoven" (Brink 1997:35),⁹ og forklarer også andre subjektløse *der*-sætninger med påvirkning fra baggrundssætninger med ubestemt subjekt: "der er en (rædsom) lugt" \Rightarrow "der lugter" (Brink 1997:64). En anden mulighed, som jeg i denne forbindelse hælder mere til, er, at den funktionelle betingelse i subjektløse *der*-sætninger modereres. Således kunne konstruktionens funktion her være at henlede hørerens opmærksomhed på en *proces*, der refereres til med sætningens verbum eller en *egenskab/tilstand*, et adjektiv refererer til. Den subjektløse *der*-konstruktion kan på denne måde forklares som en non-central subkategori baseret på Den centrale eksistentielle konstruktion med den minimal difference, at den er tilpasset den funktion at henlede hørerens opmærksomhed på "referenten" til et verbum eller et adjektiv i stedet for en nominalfrase.

Heller ikke de foromtalte non-eksistentielle *der*-passiver kan siges at overholde den funktionelle betingelse, som Lakoff formulerer den. Sætninger som "der blev råbt mange børn op i klassen" kan ikke siges entydigt at skulle henlede tilhørerens opmærksomhed på *nominalfrasen* og må derfor også af denne grund skulle henføres til en non-central subkategori af *der*-konstruktioner.¹⁰

DER-KONSTRUKTIONENS NOMINALFRASE

- "UBESTEMTHEDSKRAVET"

Den funktionelle betingelse forklarer overbevisende det traditionelle "ubestemthedskrav" til *der*-konstruktionens nominalfrase: sætninger med nominalfrase i bestemt form er ikke mulige *"der gik manden i haven". *Der*-konstruktionen optræder kun, når taleren vil introducere et nyt element i diskursen, og vedkommende kan derfor ikke antage, at tilhøreren kan udpege en unik referent til nominalfrasen (Lakoff 1987:545).¹¹

En undtagelse fra ovennævnte regel er det, Lakoff kalder "påmindelser" (*reminding*): "there's always Harry", "there's still the remains of the Christmas dinner in the freezer" (Lakoff 1987:561). På baggrund af sin opstilling af den eksistentielle konstruktions funktionelle betingelse fremsætter Lakoff en elegant forklaring af de tilfælde, hvor der optræder en nominalfrase i bestemt form, og med unik referent, i konstruktionen:

The function of existential constructions is to focus the hearer's awareness on the semantic element 3', the referent of the noun phrase. This can be done in two situations: either the hearer has never been aware of 3', or he has been aware of 3' and forgotten about it. It is only in the latter case, where the speaker is reminding the hearer of 3', that the noun phrase can be both definite and specific (Lakoff 1987:561).

For dansk grammatiks vedkommende vil jeg dog sætte spørgsmålstegn ved denne forklaring. I stedet vil jeg henvise til Lars Heltofts forslag til forklaring af forekomsten af *der*-konstruktioner med nominalfrase i bestemt form (Heltoft 1986).

Lars Heltoft argumenterer for, at *der*-konstruktioner med mulighed for nominalfrase i bestemt form udgør en semantisk og informationsstrukturelt set særskilt gruppe af *der*-konstruktioner: *categorical der-constructions*. Disse kategoriale *der*-konstruktioner er alle manifestationer af valensschematet BE (ENTITY, ATTRIBUTE/CLASS) og klassificerer altså en referent som tilhørende "an intensionally characterized set", der eksplicit eller implicit er introduceret i sætningen eller den forudgående diskurs. Denne gruppe kendetegnes af en informationsstruktur som indebærer, at nominalfrasen alene skal udgøre sætningens fokus (den nye information). Derfor *skal* eventuelle bundne adverbialer, i modsætning til ved de øvrige *der*-konstruktioner, befinde sig uden for fokus og kunne tolkes som en del af beskrivelsen af den mængde, sætningen prædicerer, at nominalfrasens referent tilhører.

Heltofts teori kan altså meget præcist foreslå, hvad der skal til for, at en *der*-konstruktion tillader nominalfrase i bestemt form. Derimod kan Lakoffs forklaring vedrørende den engelske *there*-konstruktion ikke forklare alle forekomster af *der*-konstruktioner med ubestemt nominalfrase (jeg undlader her at tage stilling til, hvorvidt den er adækvat for engelsk grammatik). Selv om den bestemte nominalfrase er ny information i det, Heltoft kalder den kategoriale *der*-konstruktion, behøver tilhøreren ikke at have "glemt" den, den er blot ny information i *sammenhængen*: i forhold til den mængde sætningen prædicerer, at referenten er en del af. Som eksempel kan tages Heltoft eksempelsætning "der sad kun storkehunden tilbage på taget" (hvor *storkehunden* er udpeget som fokus med fokusoperatoren *kun*). Her behøver tilhøreren bestemt ikke at have "glemt" referenten, den kan udmærket have været nævnt i foregående sætning.

Den funktionelle betingelse for *der*-konstruktioner er således overholdt i *der*-konstruktioner med nominalfrase i bestemt form – blot på en anden

måde end den, Lakoff har foreslået. Alligevel vil jeg foreslå, at *der*-konstruktioner med bestemt nominalfrase placeres i en non-central subkategori, "kategoriale *der*-konstruktioner", specielt på baggrund af de helt specielle semantiske og informationsstrukturelle krav, der foreligger i denne konstruktion.

SUBJEKTET I *DER*-KONSTRUKTIONEN

Lakoff pointerer kraftigt, at *there* er *there*-konstruktionens egentlige subjekt. I modsætning hertil betegnes det ikke-adverbielle *der* i den danske grammatiske tradition som en subjekts*vikar*. Dette antyder, at ordet opfattes som et temmelig betydningstomt element. En gennemgående forklaring på fænomenet er, at der "i moderne dansk er en meget stærk tendens til at undgå et ubestemt subjekt" (Hansen 1992:81), og at det ubestemte subjekt derfor flyttes om på sætningsskemaets N-plads, mens for- eller n-feltet udfyldes af *der*. Altså som en form for transformation med en prototypisk sætning uden *der* (det Lakoff kalder en *central clause*-konstruktion) som baggrundsætning foretaget af nærmest idiosynkratiske årsager. Brink nævner som hovedårsager til udviklingen af det eksistentielle *der* "en tendens til at udstyre enhver sætning med et subjekt, uanset om sagsforholdet berettiger det" (denne forklaring kan vel kun bruges om egentlige subjektløse *der*-konstruktioner?) og "trangen til at give eksistenssætninger en syntaktisk særegen form" (Brink 1997:32). Det interessante ved Lakoffs teori er i denne forbindelse, at den insisterer på at tillægge ordet *there* selvstændig betydning.

Om de informationsstrukturelle perspektiver af Lakoffs teori om *der* som henvisning til et mentalt rum skriver Jann Scheuer:

Hypotesen stemmer godt overens med ideer om at subjekter som regel er bekendte og at sætninger som regel indeholder et bekendt topik – en bekendt entitet der prædiceres noget om – og et ubekendt fokus – det der prædiceres. Et problem i hypotesen om sætningers topik-fokus struktur er nemlig at enhver afsender er i knibe, når han skal åbne sit diskursunivers. Fra starten kan universet være tomt, det kan mangle topikale elementer, som afsenderen kan prædicere noget om (...) det mentale rum (mental space), der udtrykkes af det ikke-deiktiske *der*, kan betragtes som et topikalt element der altid er potentielt til stede i diskursuniverset (Scheuer 1995:120-121).

Der-konstruktionens eksistensberettigelse ligger altså ikke i en (overflade-grammatisk) uvilje mod ubestemte subjekter, men i et grundlæggende behov for at kunne forankre et udsagn i en bekendt referentiel størrelse. Når et nyt element indføres, fordrer almene pragmatiske regler, at det første gang, det nævnes, optræder som en sætnings fokus. Hvis der så ikke umiddelbart tilbyder sig topikegnede elementer i det diskursunivers, det skal indføres i, indsættes *der* som sætningens "kendte" emne. Grammatisk set er *der*-konstruktionens egentlige funktion således at sætte en ubestemt nominalfrase (og dermed en tilhører-ubekendt referent) i fokus. Herved forklares det fænomen, Brink beskriver med omvendt kausalitet som et krav om, at subjektet (nominalfrasen) i en *der*-konstruktion skal være sætningens rema (Brink 1997:47).

NON-CENTRALE KONSTRUKTIONER

Lakoff opstiller fire non-centrale subkategorier inden for den eksistentielle *there*-konstruktion: *strange*, *ontological*, *infinitival* og *presentational*. Da kun den "ontologiske" og den "præsenterende" konstruktion har relevans for dansk, vil jeg i det følgende kun behandle dem.

Den *ontologiske* konstruktion konstitueres af sætninger som "There is a Santa Claus" og "If there exists a Valhalla, I want to go there". Tilsvarende sætninger findes på dansk: "der er (eller *findes*) en julemand" og "Hvis der eksisterer et Valhalla, ..." Grunden til, at Lakoff må henføre dem til en noncentral subkategori, er, at verbet *be* bærer emfatisk tryk, og at *exist* kan optræde i stedet for *be* (Lakoff 1987:565).

Som jeg før har påpeget, mener jeg, at Lakoff formulerer sine forudsigelser for stramt med kravet om, at verbet i en *there*-konstruktion skal være *be*. Og med det langt bredere eksistenskrav, man under alle omstændigheder må arbejde med i hvert fald i dansk grammatik, giver verbet *eksistere* absolut ingen problemer. Med hensyn til trykket på verbet kan det uden problemer forklares som et sammenligningstryk. En sætning som "der 'er en julemand" må efter min overbevisning nødvendigvis forstås som kontrast til den underforståede baggrundssætning "der er/findes ikke en julemand". Lakoff må derimod opstille en *ad hoc*-regel til at forklare en afvigelse fra sin (for) stramme formulering af definitionen på Den centrale eksistentielle konstruktion.

Dette problem gør sig også gældende i den *præsenterende* subkategori, som også først og fremmest afviger fra Den centrale konstruktion ved at

tillade et bredere udvalg af verber. Denne subkategori reserverer Lakoff til narratives, hvor referenten til nominalfrasen i *there*-konstruktionen bliver indført som nyt narrativt element: "Suddenly there burst into the room an SS officer holding a machine gun" (Lakoff 1987:570). Her er altså igen tale om en gruppe konstruktioner, der falder uden for Lakoffs definition, og Lakoff løser problemet ved at henvise dem til en non-central subkategori, som er kendetegnet ved, at *there* her ikke henviser til det "normale" mentale rum i *there*-konstruktioner, men til *narrativens* mentale rum.

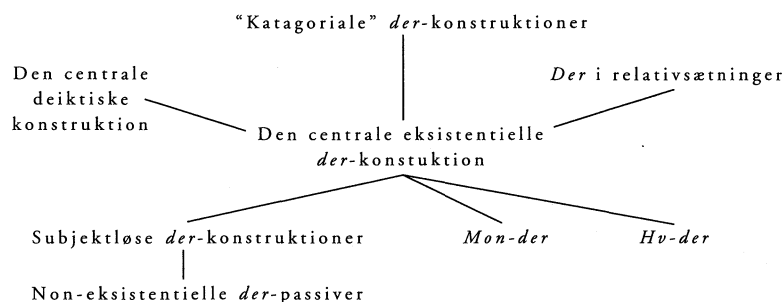
Lakoff hævder, at alle intransitive verber er mulige i denne non-centrale konstruktion. Dette vil jeg sætte spørgsmålstegn ved, og Lakoff angiver da også selv indirekte, at et eksistenskrav, der minder meget om det danske, eksisterer. Han skriver, at verber, der beskriver betydninger som "coming into existence", "changing to a new state" og "moving to a new location", nemmest kan indpasses i en *there*-konstruktion (Lakoff 1987:572). Faktisk vil jeg påstå, at "ikke-eksistentielle" verber kun kan indpasses i *there*-konstruktionen, hvis der tilføjes hjælpeverber og adverbier til at danne en kontekst, som gør, at *konstruktionen* bliver eksistentiel. Lakoffs eksempel-sætning med verbet *bleed*, "For two hours there had been bleeding on the emergency room floor a poor hemophiliac who had fainted before he could sign his Blue Cross form", er således en eksistentiel konstruktion. Dette skyldes, at den overordnede information i sætningen er, at størrelsen *a poor hemophiliac* i en periode har befundet sig på gulvet i skadestuen – har eksisteret i det mentale rum, der sættes op af space-builderen *on the emergency room floor*. At denne størrelse samtidig har udført processen beskrevet af verbet *bleed*, mener jeg skal opfattes som et underordnet prædikat svarende til den sekundære information om subjektets "gangart" ved de danske basic-level bevægelses- og placeringsverber i *der*-konstruktioner.

I denne "narrative" subkategori må *there*-konstruktioner med alle de verber, Halliday opremser som mulige i *there*-konstruktioner (pånær *exist*, jf. note 8), også skulle placeres, eksempelvis "on the wall there hangs a picture". Om alle sådanne sætninger kan beskrives som særligt narrative kan i høj grad diskuteres. Jeg mener således *ikke*, at den påstand kan oprettholdes, at *there* i sådanne konstruktioner henviser til et mentalt rum, der er afgørende forskelligt fra det rum, som er involveret i Den centrale eksistentielle konstruktion. Grunden til, at det er nødvendigt for Lakoff at argumentere for den påstand, er efter min mening, at han fortolker teorien om "det eksistentielle rum" for restriktivt. Derimod vil jeg ikke argumentere imod Lakoffs påstand om, at *there*-konstruktioner med andre verber end

be ikke opfattes som prototypiske *there*-konstruktioner i engelsk; men dette kunne jo have den årsag, at engelsk ikke *i samme omfang* som dansk accepterer et sekundært prædikat i forbindelse med det eksistentielle rum, som jeg har skitseret.

De subkategorier, Lakoff opstiller for den engelske *there*-konstruktion, er ikke nødvendige for beskrivelsen af den danske *der*-konstruktion, hvilket man heller ikke behøvede at forvente. Derimod vil andre non-centrale konstruktioner være nødvendige: subjektløse *der*-konstruktioner, ikke-eksistentielle *der*-passiver og "kategoriale" *der*-konstruktioner, som jeg allerede har behandlet. Andre non-centrale subkategorier vil være det, Brink kalder det *mon*-fremkaldte *der* ("hvad mon der får ham til det?"), og hv-ledsætninger med *der* ("jeg kan ikke se, hvem der kommer") (Brink 1997:65-69). Endelig vil en dansk kognitiv-grammatisk redegørelse for *der*'s konstruktionsmuligheder også skulle forholde sig til den vel nok hyppigste anvendelse af *der* i dansk, som fællesled i relativsætninger.

En skitse over den samlede radiale kategori af eksistentielle *der*-konstruktioner kunne se således ud:

FIGUR 3

Jeg vil dog afholde mig fra at gå nærmere ind i en sådan syntese, da det langt vil overskride denne artikels rammer og mål, som først og fremmest har været at undersøge Lakoffs teori.

KONKLUSION

Som jeg blandt andet har villet vise med denne artikel, kan man på flere områder rette kritik mod Lakoffs påstande i case-study'et om *there*-konstruktioner.

Mit hovedkritikpunkt er Lakoffs lemfældige omgang med Fauconniers teori om mental spaces. Hermed mener jeg den meget implicitte og uklare måde teorien indgår på, som måske er grunden til, at ingen, så vidt jeg har erfaret, har arbejdet seriøst videre med de ideer, Lakoff præsenterer om den eksistentielle *there*-konstruktion i forhold til mental space-teorien.¹² Misen i Lakoffs case-study er for mig at se, at han har nedtonet begrebet *eksistentialitet* i beskrivelsen af den eksistentielle *there*-konstruktion og i stedet tilsyneladende motiverer en stor del af konstruktionens egenskaber i mental space-teorien alene. For at Lakoffs argumentation skal give mening, må termen mentalt rum udskiftes med en nærmere specificering i retning af eksistens: "eksistentielt rum".

Anden del af min kritik retter sig mod den meget restriktive, og efter min mening uholdbare måde, på hvilken Lakoff flere steder anvender sin teori om, at eksistentielt *there* henviser til et mentalt rum. Først og fremmest i argumentationen for, at kun verbet *be* kan optræde i forbindelse med det eksistentielle mentale rum, som senere fører til hypotesen om, at visse *there*-konstruktioner henviser til et "narrativt" rum. Mit forslag er her, at man i beskrivelsen tillader et sekundært non-eksistentielt prædikat, som henføres til det eksistentielle rums parent space. Hermed udsætter jeg mig muligvis for kritik for at indføre en *ad hoc* løsning for at redde teorien om "det eksistentielle rum" i dansk grammatik; men til gengæld synes jeg, at denne løsning giver en tiltrækkende simplicitet i beskrivelsen og understreger vigtigheden af det eksistentielle hovedprædikat ved verber i *der*-konstruktioner. Det eksistentielle prædikat er afgørende, idet det som tidligere nævnt fungerer som *transspatial operator* mellem det eksistentielle rum og dets parent space.

På trods af min kritik mener jeg, at der er gode og meget inspirerende perspektiver i Lakoffs case-study om *there*-konstruktioner. Jeg har forsøgt at vise, hvordan Lakoffs teori kan anvendes på dansk grammatik, og er som et forslag nået frem til teorien om, at *der* som *space-builder* henviser til et "eksistentielt" mentalt rum. Denne brug af Fauconniers begreber er ikke helt konventionel, idet *der*-konstruktioner som vist på afgørende punkter adskiller sig fra de space builders, Fauconnier behandler. Det drejer sig først og fremmest om de snævre semantiske specifikationer af prædikater

og om, at et nyt element med *der*-konstruktionens ubestemte nominalfrase introduceres samtidigt i flere forskellige mentale rum. Der er også den vigtige forskel, at prædikater, der gælder i det eksistentielle rum, altid også gælder i dets parent space. Herved giver *der* som space-builder, i modsætning til space-buildere som *x tror* og *hvis*, ikke anledning til tvetydigheder i form af eksempelvis *de re / de dicto*-tolkninger.

Om *der* skal betragtes som en egentlig space-builder kan derfor diskuteres; men jeg mener, det giver god mening i hvert fald at se det eksistentielle *der* som en operator, der tilvejebringer en bestemt forståelsesramme. Ved at anvende det eksistentielle *der* henfører taleren således et udsagn til denne forståelsesramme. I forhold til forståelsesrammen nedtones relevansen af fysisk placering og bevægelse i forhold til relevansen af eksistens¹³. Jeg mener derfor, at det traditionelle "eksistenskrav" til *der*-konstruktioner formuleres bedre som en *funktion*, *der*-konstruktionen besidder: at angive eksistens som hovedbudskab. Informationsstrukturelt er *der's* funktion, som Lakoff formulerer med den såkaldte funktionelle betingelse, at sætte referenten til et nominal i ubestemt form (altså en tilhører-ubekendt størrelse) i fokus. Hvis disse funktioner modsiges af andre semantiske eller informationsstrukturelle træk ved sætningen umuliggøres derfor en konstruktion med *der*.

Mere overordnet er det perspektivudvidende i Lakoffs case-study forklaringen af den eksistentielle *der*-konstruktions semantisk/strukturelle sammenhæng med den deiktiske *der*-konstruktion. I modsætning til andre fremstillinger om emnet (som eksempelvis Brink 1997), der kun anerkender en etymologisk sammenhæng mellem de to betydninger af *der*, kan Lakoffs teori foreslå en *synkron* strukturel og semantisk sammenhæng mellem de to grammatiske konstruktioner. Man kan således se udviklingen af det eksistentielle *der* som en udvikling i betydning fra stedsadverbets konkrete deiktiske henvisning til en fysisk entitet til det eksistentielle *der's* langt mere abstrakte henvisning til et mentalt rum. Denne udvikling kan minde om de etymologiske udviklinger, Eve Sweetser beskriver i bogen *From etymology to pragmatics*, hvor en af grundtankerne netop er, at der bag historiske udviklinger i ords betydning ofte ligger en almen tendens til at anvende vores ordforråd fra det eksterne (sociofysiske) domæne til at tale om mere abstrakte domæner (Sweetser 1990).

Disse perspektiver med hensyn til *der's* funktion og placering i det samlede grammatiske system er det inspirerende i Lakoffs case-study, og perspektiverne er efter min mening så vigtige, at de langt overskygger de mere

uheldige sider af Lakoffs case-study og baner vej for nye indfaldsvinkler til studiet af den gådefulde *der*-konstruktion.

NOTER

1. Begrebet radial struktur er et nøglebegreb i *Women, Fire, and Dangerous Things*. Lakoff definerer det således: "A radial structure is one where there is a central case and conventionalized variations on it which can not be predicted by general rules... We are limiting radial structures only to cases where the variations are conventionalized and are to be learned" (Lakoff 1987:84). En radial kategori kan *ikke* defineres ved fælles egenskaber, som adskiller medlemmerne af kategorien fra ikke-medlemmer, derimod *motiveres* ikke-prototypiske medlemmer ud fra prototypen.
2. Hovedtesen i Lakoffs bog er, at vi organiserer vores viden om virkeligheden i konventionaliserede strukturer kaldet *idealized cognitive models*. En ICM behøver ikke at beskrive verden særligt præcist – den er netop *idealiseret* og ofte oversimplificeret i dens baggrundsantagelser – men alligevel tages den i "dagligdags" tænkning ofte for givet. Lakoff ser kategoristrukturer og prototypeeffekter som forårsaget af underliggende ICM'er.
3. *Fysisk* manifestation skal her forstås ud fra en kognitiv synsvinkel (med mulighed for metaforisk betydning), idet jo også abstrakter såsom følelser, egenskaber og tid i vidt omfang behandles sprogligt som konkrete genstande og derved også kan prædiceres som eksisterende: "der var stor *fortvivelse* i hjemmet" (jf. Brink 1997:38ff.). Dette er i øvrigt også en af Lakoffs pointer i *Women, Fire, and Dangerous Things*, hvor han argumenterer for, at vi grundlæggende kategoriserer og forstår virkeligheden via *basic level concepts* (jf. note 7).
4. Det skal i denne forbindelse nævnes, at en anden af hovedfigurerne inden for mental space-teorien, lingvisten Eve Sweetser, arbejder med ekstremt minimalistiske mentale rum. Således bruger hun eksempelvis begrebet mentalt rum i forbindelse med et adjektivs kontekstuelle *range*, altså f.eks. de betydninger "rød" har i forbindelse med hårfarver – "rødt hår" (de farver, *rød* her kan betegne, er vidt forskellige fra farverne, der kan refereres til med forbindelsen "et rødt æble"). Hun har i øvrigt udtalt, at hun finder det svært at definere en nedre grænse for, hvad der kan beskrives som et mentalt rum. (Foredrag af Sweetser om "linguistic compositionality and mental spaces" holdt på KUA d. 2/10-98)
5. Rubba refererer Langackers definition på Ground således: "a technical term referring to the speech event, its setting, and its participants. The setting includes the time and space of the speech event" (Rubba 1996:231).

6. Da *der* er den umarkerede form af parret *her/der* er denne indikation af talerens placering dog mindre entydig end ved *her*. Således er *der* i kontekster, hvor *her* ikke umiddelbart optræder som kontrast, mere indifferent med hensyn til talerens placering.
7. En basic-level kategori er det *kognitivt* set mest basale niveau i et kategorihierarki gående fra det mest generelle til det mest specifikke. Dette niveau befinder sig i midten af hierarkiet, og grunden hertil er, som Lakoff formulerer det med baggrund i forskning foretaget af Roger Brown og Brent Berlin: "... basic level categories are functionally and epistemologically primary with respect to the following factors: gestalt perception, image formation, motor movement, knowledge organization, ease of cognitive processing (learning, recognition, memory, etc.), and ease of linguistic expression" (Lakoff 1987:13). Over og under dette niveau befinder der sig kategorier på henholdsvis *super-* og *sub-ordinate* niveau.
8. Halliday 1994:142. Halliday opremser desuden *exist, remain, arise, occur, comeabout, happen, takeplace, follow, ensue, hang, rise, stretch, emerge, grow, erupt, flourish* og *prevail*. Han kommer dog kun med få eksempelsætninger med andre verber end *be*: "on the wall there hangs a picture". Det er dog afgjort min intuitive fornemmelse, at disse verber ikke har samme mulighed for at optræde umarkeret i engelske *there*-konstruktioner, som de tilsvarende danske verber har i *der*-konstruktioner.
9. Ærinder er dog hos Brink at forklare, hvordan non-eksistentielle passive *der*-sætninger er opstået.
10. Hvis man vælger at godtage Brinks førnævnte forklaring på non-eksistentielle *der*-passivers opståen (at det er de subjektløse *der*-passiver der har "banet vejen") kunne man foreslå, at subkategorien er baseret på subkategorien af subjektløse *der*-konstruktioner og således noncentral i anden potens i forhold til Den centrale eksistentielle *der*-konstruktion.
11. Jann Scheuer påviser dog, at der i uformelt talesprog er mulighed for *der*-konstruktioner med nominal i bestemt form og med en (semantisk set) unik referent, hvis den *pragmatiske* referentialitet er lav – hvis den unikke identitet af referenten er underordnet i sammenhængen: "...der var sådan et lille skur hvor der var WC og det kan jeg nemlig huske *der stod WC'et tilbage i det skur* som vi smed alt muligt ind i" (Scheuer 1995:152). Dette må dog siges at være meget langt fra den prototypiske brug af konstruktionen, men modsiger jo egentlig ikke Lakoff, idet intentionen med nominalfrasen jo så netop ikke er at henvise til en unik referent.
12. Langacker henviser blot til Lakoff i sin korte gennemgang af *there*-konstruktionen med sætningen: "Lakoff describes it [*there*-konstruktionen i engelsk] as referring to a mental space (but does little to clarify the nature of that space)" (Langacker 1991:353).

13. Langacker kalder det, *there* i en eksistentiel konstruktion henviser til, for en *abstract setting*: "There designates an abstract setting construed as hosting some relationship" (Langacker 1991:352).

LITTERATUR

- Brink, Lars (1997): Den danske der-konstruktion. *Danske Studier 1997*. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Fauconnier, Gilles (1994 [1985]): *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday, M. A. K. (1994 [1985]): *An Introduction to Functional Grammar*. 2. Udgave. London: Arnold.
- Hansen, Erik (1974): Stå, sidde, ligge. *Mål & Måle 2*. København.
- Hansen, Erik (1992 [1977]): *Dæmonernes Port*. 3. udgave. København: Hans Reitzels Forlag.
- Heltoft, Lars (1986): The pragmatic syntax of danish der-constructions. *ROLIG-papir 40*. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Lakoff, George (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago press.
- Langacker, Ronald W. (1991): *Foundations of cognitive grammar. Vol. II*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Rubba, Jo (1996): Alternate Grounds in the Interpretation of Deictic expressions. Fauconnier, Gilles og Sweetser, Eve (red.): *Spaces, Worlds, and Grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Scheuer, Jann (1995): *Tryk på Danske Verber*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Sweetser, Eve (1990): *From etymology to pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.